

Драган Проле

АНЂЕЛИ БОЛА

(Миленко Бодирोगић: *Песак пјескаре*, Орфелин издаваштво, Нови Сад, 2024)

Наш писац овог пута стиже након смака света. Његовог света више нема, он је већ смештен негде другде. Оданде нам пише. Пише нежно, поверљиво, а у исти мах документарно. Све о чему пише некада се догодило, да ли баш тако, не знамо, али полази му за руком да нас својим чистим и прецизним језиком увери да је баш тако било. Писац преузима улогу наратора, којем од самог почетка ништа није потаман. Једина извесност са којом човек може да рачуна на овом свету, посебно у *нашој верзији* тога света – јесте трајна неодомаћеност, несагласје, немир. Пробуђе-на очева пожуда уништила је породичну заједницу, понизила мајку, отерала сина код тетке и тече, у руке привремених спасилаца. Отац је одједном видео само тело, ништа друго осим женских тела, наводно је знао

и тајне скривене иза њих, а мајка је остала очајна, безутешна и немоћна.

Притом, отац није настојао да доживи нови живот, љубав у којој је други први, него се робусно наметао као прво и једино, а друге су биле тек ефемерни, производни објекти, пука тела која се лако дају заменити, што је однос који води у нови опозив заједничког живота. Дете је неминовна жртва, орфелин којем нема наде. Није неопходна посебна психоаналитичка обука како бисмо схватили да релација оца и мајке у овом случају посредно говори о неодмереним апетитима, о незамисливим сударима моћи и власти с немоћнима и развлашћенима. На снази је метафора страховитог инцидента између начела владавине и начела живота. Нараторов отац симбол је принципа похлепе и моћи, склоног једино да граби, присваја и отима, не марећи много за оне од којих је уграбљено и отето. С друге стране, нараторова лична драма током које је напуштен и остављен од родитеља, драма је читавих генерација које су остале без своје земље. Не, пред нама није још један изданак југоносталгије. Колико год се чини да је аутор начелно сагласан са вредностима прокламованим током друге Југославије, недовољно је наиван како би пропустио да уочи јаз између племените идеје и драматично недовољне реализације.

Увод у роман уједно је и његова нит водиља и зарада и закључак. Потомак сукоба између моћи и немоћи мрзи себе. Неснађен је и нема стана. Неуморно провоцира снажније и јаче како би трпео ударе, батине, понижења, тлачење и модрице. Крв и ожиљци на њему нису тек последица тешког родитељског развода него су исходи читаве историје, дугог, тешко сагледивог времена пре њега. Слично је било и након распада државе – остављеним наследницима преостало је или савијање пред моћнијима или пак бескрајно кошкање, чикање, задевање кавге са далеко

моћнијима од себе. Као отеловљење моћи и власти, отац друга тела претвара у објекте, а као оваплоћење потчињеног, наратор презире своје тело, наружује га и изгладњује, третира га као туђе, намерно га излаже насилном изобличењу.

У *Песку њескаре* нижу се времена насиља у којем писац препознаје својеврсну уметност ради уметности, вештину уништења која се понавља, размножава и рециклира. Логика вечног враћања насиља чини се врло једноставна – за починиоце други су равнодушни, лако заменљиви, пуко дехуманизовано месо недостојно пажње и поштовања. За потчињене је пак препоручљиво да прихвате третман који им је намењен, као што чини наратор у својој раној младости. Уколико пак то не желе и нису спремни, чека их немила судбина. Хусинска буна из 1920, очајнички гест отпора и побуне на који су виновници просто били присиљени, игра улогу почетног беоцуга. Она представља заборављени кључ, кадар да мутну и непојамну генезу сукоба прикаже једноставно и без пренемагања.

У Бодирогичевој генеалогии ланца догађања који су наш садашњи свет обликовали таквим какав је – све је одлучено већ исходом овог грозничавог и узалудног крика солидарности. Рудари Креке нису били тек ефемерни виновници догађања локалног значаја него их ваља запамтити као актере сукоба који ће маркирати готово читав двадесети век некадашње заједничке државе. Бодирогич нам скреће пажњу како нам крвави међунационални сукоби, нарочито карактеристични за Босну и Херцеговину током Другог светског рата, па и за нечувено насиље грађанског рата 1992–1995. морају остати несхватљиви, уколико не освестимо њихову иницијалну капислу, односно прву варницу која је зачета управо крај Тузле.

Књижевни рад за писца је уједно и рад против ревизионизма. Писати роман за њега истовремено значи и деловати против јавног фалсификовања историјске свести. Није мали труд уложен како би се училе линије повезаности, заједничке структуре, како би се осветлили водећи мотиви актера и последице магистралних сукоба. Томе насупрот, стратегија ревизионизма почива у међусобном раздвајању повезаних догађаја, у стварању насилног реза у ткиву историјског времена након којег се створена рана третира као самоникла, случајна, ничим изазвана, самом собом нанесена. Отеловљен у лику Митра Узелца, ревизионизам је почео цинично да функционише тако што су га спонзорисале његове властите жртве. Надаље, појавност му се заснивала на привидно безазленом маргинализовању континуитета. Трик историјске ревизије почива у настојању да догађаје прикаже сингуларно као појединачне и самосвојне, као нешто што ништа није призвало и нема никакав одјек, чиме се отвара широк простор за њихову произвољну интерпретацију („[...] све је чешће причао, а његов говор, праћен шумом ноктију на гитарским жицама, све је појаве приказивао као сепаратне, без узрока и последице, сводио је свет на анегдоту”).

Родитељи су код Бодирогича многи, и невидљиви. Историјских очева као да је прегршт. Пишчево мајсторство састоји се у томе што нас уводи у роман као да је он сам виновник својих невоља, а да су они који су му бол наносили, на крају крајева страдалници, нехотичне жртве насиља које су невољно принуђени да чине: „[...] ти дечаци, са којима сам се тукао [...] свакако нису били монструми, било им је негодно [...] обузимала их је нека врста стида као да саучествују у туђој ненормалности и тако се и сами излажу презиру и порузи.” Савршена иронија насилника.

У реалности Хусинске буне свакако су били уплетени монструми, којима није било неугодно и није их обузимао стид. Понижени и срозани на три векне хлеба за тежачки дванаесточасовни рад у подземним рударским окнима, одлучни да пруже подршку својим колегама Словенцима и њиховим породицама којима је претило протеривање, рудари су одлучно устали – и платили прескупу цену. Заједно са својим породицама.

Сви анђели су хермафродити, каже један јунак Бодирोगићевог романа. Лепота је двополна, она је у сједињењу, у спајању различитог, у мешавини неистоветног. Појављује се лепота у овоме роману попут неочекиване утехе, попут изненадног обећања о којем сведочи већ само њено постојање. Моћан ефекат који лепота производи није толико последица неке њене посебне карактеристике, колико проистице из контраста у односу на призоре свакидашњице. Лепота природе изнад свега.

Као и у претходном роману првенцу *По шумама и њорама* (2019), ходање по планинама за оне које се на њега одваже постаје попут припадности некој вишој заједници. Код Бодирогиха се планинарење одвија као процес хуманизације, представља медиј цивилизовања, јер му полази за руком да оно што је по природи задрто и тврдоглаво преиначи у питомо и отворено. Са својим пријатељима из младости, Богданом и Менсуром, наратор упознаје више заједништво које се током ходања ствара. Штавише, он сведочи да ходање само по себи одликује својеврсни терапијски ефекат („[...] у шумама би се све мењало, постајали бисмо благи и тихи [...] под треперавим, стидљивим сенкама лишћа”). Лепота међуљудских односа нарочито је дирљиво описана код Бодирогиха, увереног да магија површног додира делује далеко моћније од речи. Тако наратор одлази код Менсурове мајке и доживљава сцену у којој је додир неупоредиво речитији од размене речи: „Лева шака ми је почивала на столу и Емина је на њу спустила длан [...] хтео сам да јој кажем *џричај ми о Менсуру*, али нисам рекао ништа, страховао сам да ће са говором и њеног длана нестати.”

Људски додир, нежан додир по руци или длану, загрљај, као да представљају последњи ресурс отпора. Као да се у њима крије онај елементарни телесни еквивалент изградње заједнице једнаких и равноправних. Када додирнемо другога, поручује нам лектира Бодирогиха, налазимо се у последњој равни, у којој људскост никада не може бити докраја поражена. Сви анђели су хермафродити, зна то Бодирогих, али такође зна да је и бол двополан, како је и он и мушког и женског рода. Отуда би се и његови водећи јунаци могли најприкладније окарактерисати као *анђели бола*. За разлику од *Анђела исџорије* Паула Клеа, који је визуално приказан усамљен, Бодирогихеви *анђели бола* морали би бити група, група актера која не би просто подигла руке него би пре настојала да се спасе једноставним додирима, нежним и пажљивим, онаквим какви једино анђелима доликују.